

959. Vaksala kyrka.

Pl. 21.

Litteratur: B 399, 401, L 191. J. Bureus, Fa 6 s. 75 n:r 153 (Bureus' egen uppteckning), Fa 5 n:r 426, Fa 1 s. 96; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta Uplandica per Tiundiam (1710), s. 235; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 64; UFT h. 5 (1876), s. 72; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899—1901 (ATA), Anteckningar (UUB); Fornminnesinventering i Vaksala sn 1937—38 (G. A. Hellman m. fl., ATA).

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (B 401); J. Peringskiöld, träsnitt år 1709 (i Peringskiölds Monumenta 1710 och B 399); v. Friesen foto (ATA, UUB).

Den bevarade delen av runstenen, den övre delen, står uppställd i vapenhuset, vid östra väggen, t. h. om ingången till kyrkan.

Stenen var redan på 1600-talet sönderslagen. Den övre delen, vars inskrift blivit upptecknad av Joh. Bureus, fanns »I Vaxala våknehus» (Fa 6), »Waxala Wåknehus» (Fa 5). — Kyrkoherden Carl Lithman omtalar i sin redogörelse för fornlämningar i Vaksala sn 1699 (i *Ransakningarna* 1667—84), att »tvenne Runiske steenar liggia i det Norre wapnehuuset». Några år senare (trol. omkr. 1680) inlämnar länsmannen Anders Pehrson Rox sin förteckning över fornminnen i bl. a. Vaksala härad. Han omtalar här: »I wapnhuuset en steen lagd påskrifwen.» Närmare uppgifter lämnas av Peringskiöld: »Vthi Norra Wapnhuset finner man tvänne gamla Runestenar.» Den ena av dem »ligger på gälfwet i Wapnhuset, på wenstra handen när man wil ingå i Kyrkian; hafwer twifwels vthan warit hijtförder från sitt rätta vpreste ställe, och til Kyrkians grundwal anärnad, men blifwit oinmurad lemnad neder i jorden, vthu hwilken hans halfdehl för några åhr sedan wid en grafs vpkastning är igenfunnen och vptagen; thes i tu slagna stycken hafwer jag sammanlagt, och en fullkomlig mening afritat.» I *Bautil* finnas två träsnitt, ett äldre (B 401), signerat av J. Hadorph och J. Leitz och endast avbildande överstycket av stenen, och ett yngre (B 399), signerat av J. Peringskiöld 1709, med båda styckena hopfogade, så att inskriften är fullständig. Båda träsnitten ha överskriften »Vapnhus» (L 191: »I Vapenhuset»). O. Celsius har själv granskat inskriften den 22 febr. 1726. Båda styckena funnos då ännu i behåll. Celsius har inga egna uppgifter om stenens plats, utan anger den efter Peringskiöld: »På Golfwet i Waxhala kyrkas Norra Wapenhus.»

Det är att märka, att stenen säges ligga på golvet. Den har sålunda icke varit inlagd i golvet. Säkerligen har överstycket någon gång blivit funnet på kyrkogården och då blivit tillvarataget och förvarat i vapenhuset. Senare (omkr. 1700) har man »wid en grafs vpkastning» påträffat den nedre hälften av stenen, och Peringskiöld kunde därför ge en teckning av hela ristningen. Sannolikt har stenen ursprungligen varit rest på kyrkogården. Att den skulle ha blivit dithörd »från sitt rätta vpresta ställe» för att användas som material i kyrkobygget men blivit liggande »oinmurad», såsom Peringskiöld menar, förefaller föga troligt.

I kyrkoinventariet 1829 lämnas bl. a. följande uppgifter om fornminnen i kyrkan: »Åren 1793, 94 och 95, då Kyrkan till det inre betydligt blef reparerad och förbättrad, borttogos en stor del af de monumenter, såsom Runstenar, Chor och Altarprydnader m. m., hvilka enligt Peringskiölds uppgift der tillförene skola hafva funnits. En del häraf är väl ännu i behåll och förvaras uti ett af Torn-rummen, men en del aldeles förkommit ... De tvenne Vapenhus, ett på norra och det andra på södra sidan, hvilka enligt Peringskiölds Monumenta Uplandica hafva funnits, äro för längre tid sedan borttagne, och ingångarne til sjelfva Kyrkan igenmurade ... I Kyrkogårdsmuren finnas trenne Runstenar, af hvilka den ena, invid den östra Stiglucksporten, är så djupt nedlagd, att öfra sidan är blott $\frac{3}{4}$ aln ofvan jordytan.» De runstenar, som här avses, äro U 961, 962 och 964. De övriga runstenarna vid Vaksala kyrka ha sålunda vid denna tid varit förkomna, däribland även U 959. Den är icke omtalad av Dybeck och finnes icke upptagen i hans samlingar.

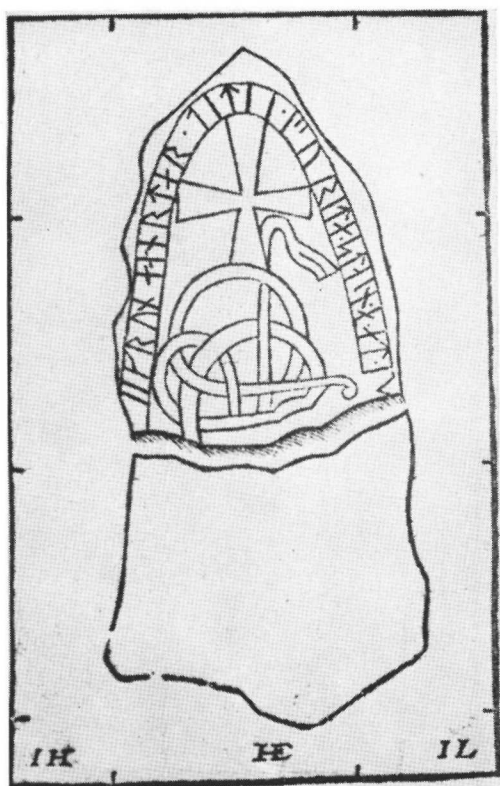

Fig. 60. U 959. Vaksala kyrka. Efter B 401.

Fig. 61. U 959. Vaksala kyrka. Efter B 399.

Sommaren 1893 återfanns överstycket »vid gräfnings för åskledare ute på kyrkogården ett godt stycke från kyrkan» (v. Friesen). Det förvarades sedan »i kyrkkällaren» (d. v. s. i källarvåningen av den s. k. tiondeboden på kyrkogården), där v. Friesen granskade inskriften år 1899. Vid inventeringen år 1942 stod stenen lutad mot kyrkobodens södra gavel. Den flyttades och restes på sin nuvarande plats i vapenhuset år 1948. Den nedre delen av stenen saknas fortfarande, och inskriften på denna är därför endast känd genom Peringskiölds och Celsius' uppgifter.

Ljusröd sandsten. Höjd 0,87 m., bredd 0,70 m. Ristningen är tämligen tydlig.

Inskrift (med det inom [] enligt B 399 och O. Celsius):

[nesbiarn .] uk . runa . anutar . totir . litu . rita . staina . at . s[uhik . ierf . sun : sin]

Næsbiorn ok Runa, Anundar dottir, letu retta stæina at suhik . ierf, sun sinn.

»Näsbjörn och Runa, Anunds dotter, läto uppresas stenarna efter suhik . ierf, sin son.»

Till läsningen: Av 9 u är endast nedre delen bevarad. Avståndet mellan 13 n och 14 a är ovanligt stort. Utan tvivel har stenens kant här varit skadad, redan då ristningen högs. 27 i och 31 i äro icke stungna; en svag fördjupning finnes visserligen på 31 i, men sannolikt ej huggen.

Bureus (F a 6): ... uk . runa × anutar totir litu rita staina × at × s ... »var sunderslagin».

Hadorph (B 401): ... uk runa anrtar . titii . --- u rita . stain . a . at . - ...

Peringskiöld (B 399): nisbiarn . uk . runa . anutar . totir . litu . raisa . staina . at . suhik . ierf . sun : sin

Celsius: nesbia ... uk . runa . anutar . totir . litu . reta . staina . at . suhik . ierf . sun : sin. Efter 6 a var »en liten kant bort stött». Celsius framhåller särskilt 2 e och 30—33 reta. Han är mycket

missnöjd med ornamentiken hos Peringskiöld: »hela drakeritningen är ock galen . . . Klon emot korset fins ej i Peringsk. ritning.»

v. Friesen: . . . **uk** • **runa** • **anutar** • **totir** • **litu** • **reta** • **staina** • **at** • **s** . . . Om 31 **e** anmärker v. Friesen: »runan anbrakt i en springa, den på hufvudstafvens midt befintliga punkten möjligen vittrad».

Peringskiöld tolkar inskriften: »Nesbiörn och Runa Anundz dotter, the låto resa vpp thessa Stenar åt SvikJerf sonen sin». — *UFT* h. 5 (1876): »Näsbjörn och Runa Anunds dotter låto resa stenar efter Suhik Jerf (? = Svek-*jerf*), sin son.»

Inskriften är alldeles klar, så när som på det egendomliga 42—50 **suhik** • **ierf**, namnet på den döde, över vilken stenen är rest. Namnet har stått på det numera förkomna fotstycket, men det finns ingen anledning att betvivla riktigheten av Peringskiölds läsning, som har kontrollerats av den kritiske Celsius. Det är emellertid icke lätt att identifiera det mansnamn, som döljer sig bakom den besynnerliga stavningen. Sannolikt har namnet varit sammansatt, och senare leden kan ha varit *-diarf*. Om namn med denna efterled se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 99. E. Brate har framkastat den möjligheten, att **suhik** • **ierf** skulle kunna återge det välkända namnet *Vigdiarf*. I så fall finge man väl tänka sig en felristning: ristaren har först ristat **sun**, men sedan ändrat sig och velat ha namnet först. Han måste låta **s**-et stå, men ändrade **n** till **h**; så fick han ett **uhik** • **ierf**, som till nöds kunde läsas som *Vig(d)ierf*. Tolkningen är naturligtvis mycket osäker. Sannolikare är måhända, att det är namnet *Sigdiarf*, som döljer sig bakom skriftform **suhik** • **ierf**. Om detta namn se U 109.

Om namnet *Nesbiörn* se Sö 356 och *Fornvännen* 1948, s. 298 f., om *Runa* U 687.

Inskriften har pluralformen **staina**. Det har sålunda funnits två stenar, resta av Näsbjörn och Runa till minne av sonen. Förmodligen har den andra stenen haft en inskrift, som talat om sonen eller innehållit en bön för hans själ.

Ornamentik och runor påminna om runristaren Öpirs stil.

960. Vaksala kyrka.

Pl. 21.

Litteratur: B 388, L 192, D 1:163. J. Peringskiöld, *Monumenta Uplandica per Tiundiam* (1710), s. 236; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 66; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1863; *UFT* h. 5 (1876), s. 72; E. Brate och S. Bugge, *Runverser* (ATS 10:1), s. 34 f.; O. v. Friesen, *Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899—1901* (ATA); *Fornminnesinventering i Vaksala sn 1937—38* (G. A. Hellman m. fl., ATA).

Äldre avbildningar: Osig. träsnitt i Peringskiöld a. a. och B 388; Dybeck (D 1:173); v. Friesen foto (ATA).

Runstensfragmentet är inmurat i kyrkväggen på kyrkans norra sida, i ett igensatt valv, 5 m. V om kyrkans nordöstra hörn, straxt Ö om sakristiväggen, 3 m. över marken.

Fragmentet omtalas första gången i Peringskiölds *Monumenta*: »På norra sidan vthan til i Waxala Kyrkiomur, näst wid Sacristian, 5 alnar högt vp ifrån jorden, finnes ett litet afbrott af en gammal sönderslagen Runesten, inflickat vthi then gamla gråstens muren, thär en igenmurad större, och neder i henne en mindre hwälfad och igenmurad dör synes. Samma Runebrott behåller ännu ett wackert loford öfwer sin Herre, hwars namn doch förstört är.» B 388: »I Kyrkomuren»; L 192: »Kyrkomuren, den norra.» — O. Celsius har endast antecknat: »Contuli cum lapidis fragmento d. 22 febr. 1726.» — R. Dybeck (D 1:173): »Den ende som återstår af flere runstenar, hvilke funnits i Waksala kyrkomurar. (Bautil och Liljegren upptaga icke alla.) Stycket är inmuradt i norra kyrkväggen utantill.»

Grå granit. Storlek 0,53 × 0,41 m. Ristningsytan är slät. Ristningen är jämnt huggen och tydlig.